

Peregrinatio Hungarorum 8.

Teleki Sámuel
albuma

Szeged

1991

Teleki Sámuel albuma

PEREGRINATIO HUNGARORUM

8.

Szerkeszti
Herner János

Kiadja a József Attila Tudományegyetem
Pedagógiai Tanszéke

Teleki Sámuel albuma

Kísérő tanulmánnyal közreadja
JANKOVICS JÓZSEF

Szeged
1991

Lektorálta
PAJORIN KLÁRA
LÁZÁR ISTVÁN DÁVID

A Függelékét összeállította
FONT ZSUZSA

Technikai munkatárs
MACHAN ZSUZSA
SZŰCS JÓZSEF

MEGJELENT A KULTURÁLIS ÉS TÖRTÉNELMI EMLÉKEINK
FELTÁRÁSA, NYILVÁNTARTÁSA ÉS KIADÁSA KUTATÁSI PROGRAM
TÁMOGATÁSÁVAL

„Erdélybe abba az aetasban nincs most oly qualificatus ifjú úr, mint Teleki József és ez a Sámuel; széles tudományokra, experienciájokra és nyelvek tudására nézve. Ismeretesek mindketten a francia udvarnál, hollandiai, helvétiai respublicáknál és másutt is. Tüzek igen nagy, a bécsi felségeknél és ministereknél is distinctim ismeretesek.” — hangzik a hízelgő kortársi ítélet, s nem száll méltatlanra, mert bár más az alkat és az érdeklődés, ám az európai műveltség és látókör, hírnév nagyjából azonos.¹

S ezt mindketten ugyanannak: több éves nyugat-európai peregrinációjuknak köszönhetik.

Ha végigtekintünk a két felvilágosodáskori államférfi életművének legfontosabb kulturális-tudományos vonatkozású alkotásain, megintcsak ugyanerre a megállapításra jutunk: mindazok peregrinációjukban gyökereznek. Csak a legjellemzőbbeket, a könyv- és természetrajzi gyűjteményeket, a Janus Pannonius-kiadást, az iskolarendszer átalakításában végzett tevékenységet, a Tudós Társaság iránti igényt említve nem lehet észre nem venni a külföldjárás jelentőségét, eszméltető és ösztönző hatását.

Külföldi tanulmányaiknak közös eredménye az is, hogy mindketten útinaplóban örökítik meg élményeiket, s útipoggyászukban egyaránt ott van az elmaradhatatlan kellék, az album amicorum is.

A két diárium e század folyamán végre nyomdafestéket látott, a két album — vagy ahogyan ők nevezték: Stammbuch — azonban máig kiadatlan.² Teleki Józsefé, amint arról alább még szó lesz, talán meg is semmisült.

Teleki Sámuel peregrinációs albumának kiadásakor nem lehet célunk az egész, sokfelé ágazó tudósi-politikusi életmű feltárása. Figyelmünket csupán e dokumentum — és egyéb, az utazáshoz tartozó emlékek — tanúztatására, a külországi tanulmányútnak az életmű alakulásában játszott szerepére összpontosíthatjuk.

Teleki Sámuel külföldi egyetemjárását — minden akadály, az alsóbb iskolák elégtelensége, családi viszály stb. ellenére — eleve meg-

határozta a családi hagyomány. A Pál fiát peregrinálni küldő Teleki Mihály unokájának, Sámuelnek az a Teleki Sándor volt az apja, aki az enyedi kollégium gondos kurátoraként maga is számos diák felsőbb külföldi tanulmányait támogatta vagy szervezte.³ Tette ezt nem kisebb előd útmutatása alapján, mint az Európát-járt, s fiát, Bethlen Mihályt is arra ösztökélő após, Bethlen Miklós.⁴ Nem a véletlen munkája hát, hogy a XVII. század végi Erdély e két kiemelkedő rangú és műveltségű politikusának unokája — noha Sámuel már Teleki Sándor második feleségétől származott, nem Bethlen Miklós lányától — svájci és holland egyetemeken sajátította el a magasabb tudományokat. Segítette és bátorította erre a közvetlen példa is: két unokatestvére, József és Ádám nyomán, az ő tapasztalataikra támaszkodva szervezhette meg saját útját Bázeltől Utrechtben és Leidenen át Párizsig.

Útinaplójában fájdalommal felpanaszolva a „csecsemő koromtól fogva félrelvő vad helyen, majd minden emberi közönséges társalkodáson kívül lett” neveltetését, külső idegen országok látásával, tisztességes tudományok tanulásával igyekszik pótolni a gyermekkor, a „celnai kollégium” mulasztásait.⁵ Nincs egészen húsz éves, amikor 1759. nov. 7-én elindul Sáromberkéről, s majd csak négy év múltán, 1763 novemberében lép ismét hazája földjére. Ez a négy esztendő sorsfordító hatású Teleki Sámuel életében. A későbbi kancellár jellemének, gondolkodásának, világtérképének alapjai ekkor rakatnak le valójában.

A Bázélbe érkeztekor csak latinul beszélő ifjú hamarosan megtanul németül és franciául, elsajátítja az udvariság, hagyományosan kötelező kellékeit, a vívást és a táncot, belekóstol a fuvolázás művészetébe. De mindennekfölött és előtt: excellens tanítványnak, beszélgetőpartnernek és levelezőtársnak bizonyul kora olyan európai rangú felvilágosult tudósainál, mint a matematikus Bernoulli fivérek vagy a párizsi Clairaut és Condamine. E, viszonyaink között oly ritka, s az európai tudományossághoz kötődő levelezést nemcsak tanulmányútja során, hanem hazatérte után is folytatja.⁶

Legnagyobb hatással a Bernoulliak vannak rá Svájcban: „Gyermekségemtől fogva örökké nagy kívánságom volt mathesist tanulni, de abban soha eddig módomban nem lehetett, mostan pedig a szent Isten, a ki minden dolgaimat kegyelmesen igazgatta, ebben is jó alkalmatosságot parancsolt, olyant pedig, hogy ehhez hasonlót Baselen kívül ritkán, sőt talám nem is találhattam volna, mert e máj napon ritka párja az mathesisben a Bernoulliaknak, sőt én nem is tudok még senkit, a kit hoz-

zajok hasonlíthatnék és semmiben egyébben nem vétenek, hanem hogy munkákat nem írnak (mint az apjuk, ama nagy emlékezetű Bernoulli János cselekedett és dolgozott).⁷ Személyes kapcsolatuk a szokványos tanár-diák viszonyon kívül már-már a barátságig terjed.

Természettudományos jellegű tanulmányai dominálnak, de foglalkozik a joggal is. Lenyűgözi a bázeli tudományos-társasági élet, melynek maga is aktív tényezője lesz: „Ezek a Societas tagjai mind derék tudós emberek s igen nagy nyereségemnek tartottam, hogy ittlétem alatt mindvégig ilyen derék tudós emberekkel társalkodhattam; bár örökké ilyen compagniat gyakorolhatnék!”⁸ Az egyetem és a város is a birodalmi grófnak kijáró tisztelettel fogadta a Teleki fiúkat, s Bázelt elhagyván jogosan írhatja naplójába: „Megváltom, hogy édes Hazámban is nagyobb kedvességben s becsületben élni nem kívánok, mint Basileában voltam.”⁹

Európa-járását kiteljesíteni 1761. júl. 24-én indul meg Hollandia felé, ahol úgyszintén kora jeles tudósaival — egy Wesselinggel, egy Hahn-nal, egy Saxéval — kerül ismeretségbe. Erről jórészt albuma tájékoztat, mivel naplója 1761 decemberében megszakad — e feljegyzése elveszett —, s közel egy év adatai hiányozván belőle, a Leidenben és Utrechtben töltött időszakról kevésbé informatív.

Teleki Sámuel külföldi egyetemjárását végig jellemzi, hogy érdeklődésének középpontjában már nem a teológia áll, nem is a raritások, mint peregrinus elődei és társai többségének, hanem a matematika, a geometria, a fizikai kísérletek, a csillagászat és a jogtudomány. De legsajátabb vonzalma a könyvek iránt nyilvánul meg. A természettudományok főként mint egyetemi stúdiumok vannak jelen a napló lapjain, míg a bibliofília, a könyvtárak és a könyvvásárlások hírei mindig e különösen erős személyes érdeklődése felhangjaitól kísérték.

A napló is előrejelzi a könyvértőt és a leendő könyvtáralapítót. Már útjának elején, a császári bibliotékában felfigyel a budai könyvtár maradványaira, s egész utazása során szem előtt tartja a magyar vonatkozásokat. Meg-megdicséri egy-egy tudós könyvgyűjteményét, de azt sem felejtí el megjegyezni, ha egyeseké a tudományukhoz képest nem igen derék. Párizsban jegyzi fel: „*A király bibliothecájában, a Sancta Geneveva bibliothecájában, az Benedictinusokéban* kivált gyakran voltam. Nagyobbat, szebbet s válogatottabbat ezeknél sohase láttam. Ugyan vannak manuscriptumok, kivált a királyéban!” Ahol is „...sok

magyar históriára való könyvet találtam és igen ritkákat, melyeket fel is jegyeztem.”¹⁰

Többször is említést tesz könyvvásárlásairól, könyvek kereséséről, s a Hollandiában mulató Teleki Ádámtól is azt kéri 1760. júl. 21-én írott levelében, hogy: „A midőn alkalmatosságod léssen, a többi között ird meg aztis, hogy leheté sok jó könyvet Hollandiában kapni oltsón, és vagyoné sok auctio.”¹¹

Mint később könyvtárkatalógusában jelzi is, jól látja a peregrináció rendkívüli jelentőségét az elpusztult magyar könyvtárakat helyettesítő új könyvtárak létrehozásában: „Azokat a könyvtárakat, melyek manapság a nyilvános iskolákban az ifjúság használatára szánva léteznek, azokat többnyire a jelen században kezdték gyűjtögetni, s ezekben leginkább olyan könyvek vannak, amelyeket a széptudományok elsajátítása végett külső országokban peregrináló ifjak főleg Németország, Anglia, Hollandia és Svájc akadémiáin, mint valami tudománnyal kereskedő ügynökök mindenhonnan összevásároltak és hazahoztak magukkal. Ez volt az egyedüli lehetőség és mód arra, hogy amikor Európában az irodalmi élet új lendületet vett, Erdélyben is szaporodjanak a könyvek.”¹²

Ehhez csak annyit tehetünk hozzá, hogy nem csupán a XVIII. század iskolai könyvtárai jöttek ily módon létre, hanem bizony a korábbi század legfontosabb kötetei is javarészt ekként kerültek be az országba és a gyűjteményekbe!

Peregrinációja során finomodhatott Teleki Sámuel festmények, műalkotások iránti érzékenysége is. Holbein képeit kétszer is felemlíti, igen nagyra értékelve a művészi teljesítményt: „Az cabinet is igen szép és sok régi arany és ezüst monétákkal s Holbeinnek drága festéseivel s egyéb raritásokkal gazdag. A többi között Holbein lefestette Kristus urunkat (a mint halva szokták az embert kinyújtóztatni) igen gyönyörűségesen; ennek az festésnek ritka is párja.”¹³ Így csak az nyilatkozhat, akinek már van némi előképe a festészetről. Tudjuk, hogy későbbi környezetében több portré is felbukkant, magát is megörökíttette egy párizsi festővel, de az is rendkívül jellemző adat, hogy nem sokkal kiindulása előtt a Sárdról a nagyszebeni fogadott szállására szállított ruhák, fegyverek, szőnyegek és háztartási eszközök között számon tartottak

„Ket igen nagy falra valo festet képet.
Egy falra valo képit Pázmány[nak?], Zerényinek.
Egy falra valo képit Josias királynak.
Három falra valo más képet.”¹⁴

Ugyanakkor, egy héttel későbbi jegyzés szerint, még Sárdon maradt, többek közt

„Egy nagy falra való Metzett Tükör.
Eugenius Hertzeg képe.
Az Pitvarban egy nagy falra való Ramás kép.
Az Palatán öt nagy falra való képek.
Az Palatán egy nagy falra való Globus.”¹⁵

De elvittek egy „Musika Ládát”, és „Egy Uj Hegedüt” ugyanonnan Nagyszebenbe.

Művészeti érdeklődéséről és a magyar vonatkozások iránti figyelméről egyaránt tanúskodik, hogy az útinaplójában megemlített Mátyás-ábrázolást, melyet Strasbourghban Schöpflinnél látott, maga is lemásoltatta. Azonban erről már Kazinczy Ferenc több évvel később kelt útibeszámolójából értesülünk, aki nem találta helyén a képet.¹⁶

Épületek, városképek szintén kivívják csodálatát vagy elutasítását. Naplójában többször is leír neki tetsző templomokat, kertes palotákat, megtoldva a személyes vonzalom kommentárjaival. Hangulata miatt legjobban Karlsruhét kedveli: „Megvallom igazán, hogy ha jószágomat pénzzé tehetném, seholt örömebb s csendesebben nem lagnám, mint Carlsruhan.”¹⁷ De látványként legjobban Hága vonzza: „Hága igen nagy, de igen szép város, a melynél szebbet s csinosabbat sohasem láttam még eddig. Nincsen ugyan kőfallal, vagy valami erősséggel körülvéve, de gyönyörűséges szép épületek vagynak benne, különben is sok uraság, követek, pompa és vígság vagyon benne, annyira, hogy a kinek pénze s kedve vagyon a világi gyönyörűséghez, víg élethez s pompához, csak Hágában menjen, mert seholt maga kedvinek jobban eleget nem tehet és a pénzt is ott alkalmasint elköltheti. Erre nézve Hágában sokáig vagy sokszor lenni, nem magyar cavalliérnak, nem is magyar erszényhez való.”¹⁸

Párizsról alkotott véleménye már a szabados életformától idegenkedő erdélyi protestáns morális ítélkezését is magában rejti: „Parisról sokat írnék, ha nem volna szükségtelen. Röviden azt írhatom, hogy az ember ott sok jót s sok rosszat tanulhat, tudós s bolond emberekkel társalkodhatik, rossz példából gyakrabban tanulhat, mint jóból, ha tisztességesen akar élni, sokat költ.”¹⁹ Az utókor — akár unokabátyja, József naplójára gondolva — csak sajnálkozhat e lakonikus nyilatkozat

felett, kár, hogy a szerző szükségtelennek tartotta a részletező beszámolót.

Hasonlóan ironikus hangnemet üt meg akkor is, ha a katolikus ereklye-kultuszról formál ítéletet — megannyi protestáns peregrinus társával egybehangozón.

Szólni kell még Teleki Sámuel peregrinációs dokumentumainak egyik igen jelentős hozadékáról. Tanulmányútja alatt írott levelei közül — a tanáraihoz írottak egy része mellett — csak a Teleki Ádámhoz szólók némelyike érhető el számunkra. A Józsefhez címzetteket nem ismerjük. A rendelkezésünkre álló missilisekben nemcsak írójuk humora, gúnyra-évődésre való hajlama mutatja meg magát, hanem a három Teleki fiú külföldi életmódjára, szórakozásaira és fényt vetnek. A különös hangvétel mögött egy olyan életvitel ezoterikus mozzanatai is felvillannak, amilyenekről — ha egyáltalán* — a naplók csak igen szűkszavúan, titokzatosan, többértelműen vallanak. A tanulmányaikról hírt adó vagy éppen arról tudakozó sorok közt ilyen közlésekre lelhetünk: „Már pedig hogy enis levelednek tenora, és inyed szerint irjak, azt irhatom, hogy Neseman ugyan Müllernét el vette, és in pacifico Dominio vagyon, ha tsak Te nem turbárod benne; mert tempore apprehensionis is félt nyavalyás, hogy contradicáltatsz; de hijjában himezed hámozod a dolgot, mert itt tréfán kívül az az opinio némellyeknél, hogy mikor szánkaztatad ő Aszszonyságát, fel döjtötted s magad fellyül esvén reája in motu composito voltatok, denique si fecisti, nega, én ugyan mentettelek a hogy lehetett, s esküdtem melletted, mint a Czigány a lova mellett, ha szintén magam másképpen hittemis, elég az hogy itten jó hivedet nevedet hagyta, elébb állhatsz vélle ha Leydabanis ollyant hagysz.” (Bázel, 1760. dec. 5.)²⁰

Másutt: „A mint irod Amstelodamban a K:k [kurvák] házában experiáltál, vagy talám miscuáltál disznó! Jó volna, ha az Amsterdami atyafiaktól ottan Praepositusságot kaphatnál, egyebet talám ottan nemis láttál, mert semmiről sem irsz.” (Bázel, 1760. szept. 13.)²¹

Nem tudhatni, pontosan kiket rejtenek az alábbi utalások, bizonyára tanáraikat, társaikat és a városi előkelőségeket, mindenesetre beszédesen vallanak társasági nyelvükről és szokásaikról: „Az Orvos Embér, a Talp, a Szólló, a Só, az Sánta, az Olasz &c. mind itten vagynak még s köszöntetnek...” (Bázel, 1760. szept. 13.)²²

Igy aztán nem csoda, ha Teleki József — akinek naplója az unokaöccsénél egyébként is több tréfáról, játékról, kártyázásról, sakkról, a

templombarnetel elmulasztásáról tudósít —, arról ad számot, hogy Párizsból Bázélbe visszatérve „Estve Teleki Sámuel öcsémnél sokáig trécseltünk.”²³ Bázél elhagyása előtti „...estve korhelykedni mondvá Sámuel öcsémhez mentem, s ottan ismét mint tegnap Kármány uraimékkal, együtt korhelykedtünk is, de — quod bene notandum — a korhelység részegség nélkül ment véghez mind a kétszer.”²⁴

Az útinaplóíró Telekiekről szólván — bármilyen igaztalan is — elkerülhetetlen a két íróegyeniség és a két mű összevetése, amiből általában Teleki Sámuel kerül ki vesztesen. Tolnai Gábor szerint: „Az ő útinaplója korántsem olyan érdekes, mint Teleki Józsefé. Magyarul már a század elején megjelent nyomtatásban, de sem az irodalom, sem a történetírás alig figyelt fel rá. Dokumentatív jelentősége van, de irodalmi érdekessége csekély.”²⁵ E vélekedéssel szemben F. Csanak Dóra árnyaltabb, s az okot is felmutató értékelése közelebb jár az igazsághoz: „Teleki Sámuel naplója azonban elveszett, s bár ő maga utólag részben rekonstruálta szövegét, egyrészt utazása hosszú és fontos szakaszairól (pl. párizsi tartózkodásáról) szinte alig szól, másrészt pedig a rekonstrukció miatt szükségképpen elveszett belőle az a naplóra jellemző spontaneitás, amely oly nagymértékben megvan Teleki József naplójában, s amely frissen megőrizte utazásának napról napra feljegyzett élményeit a kései utókor számára.”²⁶

Nem kétséges, hogy részben az elveszett anyag utólagos rekonstrukciója, a jelenvaló élmény hiánya sokat szürkített Teleki Sámuel szövegén, amit még csak tetézi a töredékesség. De a munka irodalmi szempontból sem olyan igénytelen, mint amilyennek feltűntették, dokumentumértéke pedig kiváló. Jó és méltó kiegészítője Teleki József művének. Az eltéréseik is fontosak, az egyeniség különbözőségét tárják az olvasó elé.

Sámuel kevesebb érdeklődést árul el a felvilágosodás irodalmi-művészeti termékei iránt, nem keresi fel Rousseau-t, nem találkozik Voltaire-rel, sem az enciklopédisták más főbb alakjaival. Ítéloképessége színházi ügyekben nem olyan pallérozott, mint Józsefé, nem olyan kritikus szellem, mint unokabátyja. Ő inkább természettudományos körökben forog, szűkebb területen mozogva. Legalábbis így tudjuk a ránkmaradt, töredékes, kései rekonstrukcióból. De ne feledjük: Teleki Józseftől is csupán néhány sornyi napló részletet ismerünk a Voltaire-rel való találkozást megőrkítve, ám ott áll a megjegyzés: „Bővebben írtam róla a másik diariumomban.”²⁷ Ugyanilyen értelmű kommentárt fűz

naplója egy részéhez Teleki Sámuel is, utalván egyben a kronológiai rend felbomlására: „Ezen könyvemben nem mindeneket írhattam jó renddel, mert a jegyzéseimet más diariumban tettem volt, s csak úgy írtam osztán öszve őket, kiváltképpen a közepe táján, majd minden rend nélkül.”²⁸ Lehet, hogy e „más diarium” sok meglepetéssel szolgált volna!

Ha Teleki Sámuel ekként toldozott-foldozott diáriuma nem is oly mulattatóan olvasmányos, mint az egyetemjárásból cavalierstourrá átalakuló utazásának élményeit valóban szépírói erényekkel megörökítő Teleki Józsefé, dokumentumértéke a másikénál aligha jelentéktelenebb. Már csak azért sem, mert némiképp más szférában mozog, s míg amott az időtöltés-szórakozás, itt a tudományos élet kerül élesebb megvilágításba. S az emberi viszonyok, kapcsolatok. Ezáltal egészíti ki hatékonyan a két mű egymást.

Aminthogy a másik albumhoz való viszonya teszi még érdekesebbé és jelentékenyebbé Teleki Sámuel album amicorumát is. Az útinaplók e nagyon fontos kiegészítője ugyanis gyakran olyan mozzanatokról, ismeretségekről, találkozásokról, szellemi érintkezésekről, személyes kapcsolatokról ad hírt, amelyek emléke hiányzik a naplóbejegyzésekből. Vagy éppen az albumbeírások látják el a hitelesség pecsétjével az utókor előtt az e találkozásokról írtakat. Természetüknél fogva így lesznek elsősorú forrásai az európai és a hazai tudományosság közvetlen kontaktusának. Tudósítva egyúttal olyan — főleg a korábbi századokban — rejtett szellemi kötődésekről, amelyeket itthon titkolni igyekeztek vagy kellett, s amelyekről éppen emiatt alig-alig volt tudomásunk.

Ekként ad jelzéseket Teleki Sámuel itt közlendő albuma Teleki József peregrinációjáról is. Aki ugyancsak magával hordozta Stammbuchját, s a korabeli tudományos élet számos kiváló egyéniségével örököltette meg találkozásuk emlékét. Jelitai József 1937-es adata szerint 59-en látták el kézjegyükkel és bölcs citátumokba rejtett intéseikkel Teleki József albumát.²⁹ Tolnai Gábor 1938-ban — közelebbi jelzetet nem adva — még mint az Országos Levéltár birtokában lévő példányt tanulmányozta az albumot.³⁰ F. Csanak Dóra rendkívül alapos monográfiája azonban már nem említi. Lappang, vagy elpusztult a Teleki család gyömrői levéltárát ért tűzvész során? — még tovább vizsgálendő kérdés.

A válasz megadásáig képviselje Teleki József albumát is unokaöccsége, Teleki Sámuelé.

Jegyzetek

1. *Halmágyi István naplói 1752–53, 1762–69. és iratai 1669–1785.* Kiad. és bev. Szádeczky Lajos. Bp. 1906. 243.
2. Teleki Sámuel itt közlendő albumának lelőhelye és jelzete: Országos Levéltár, P 661. Teleki Sámuel osztály. 1. tétel. Évrendezett iratok 1750–1765. 2. cs. Teleki Józsefé elpusztult vagy lappang.
3. Vö. *Peregrinuslevelek 1711–1750.* Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak. Szerk. Hoffmann Gizella. Szeged, 1980. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 6. Szerk. Keserű Bálint.)
4. *Bethlen Mihály útinaplója (1691–1695).* Sajtó alá rendezte Jankovics József. Bp. 1981.
5. Ld. *Gróf Teleki Sámuel erdélyi kancellár úti naplója 1759–1763.* Sajtó alá rendezte ifj. Biás István. A bevezetést írta: Imre Sándor. Marosvásárhely, 1908. 3–4. (A továbbiakban: *Napló.*)
6. Ld. Gulyás Károly, *Gróf Teleki Sámuel levelezése külföldi matematikusokkal.* Matematikai és Fizikai Lapok 1912. 5–8. sz. 194–223., illetve: Belitai József, *Clairaut, La Condamine, d'Alembert és kortársaik egykorú Teleki-útinaplók tükrében.* Matematikai és Fizikai Lapok 1937. 173–179.
7. *Napló*, 45.
8. *Napló*, 41–42.
9. *Napló*, 54.
10. *Napló*, 102.
11. A levél eredetijének lelőhelye: Kolozsvár, Állami lt. Teleki cs. kendilónai lt. Mikrofilmje: Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Mikrofilm, A 1486. (Használatáért *Font Zsuzsának* tartozom köszönettel.) Ld. még Függelék.
12. *Teleki Sámuel és a Teleki-téka.* A leveleket válogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta. Deé Nagy Anikó. Bukarest, 1976. 211.
13. *Napló*, 43.
14. OL, P 661. Teleki Sámuel osztály. 1. tétel. Évrendezett iratok 1750–1765. 2. cs.

15. Uo.
16. *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*, 193.
17. *Napló*, 67.
18. *Napló*, 78.
19. *Napló*, 104.
20. Ld. a 11. sz. jegyzetet.
21. Uo.
22. Uo.
23. *Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában*. (Teleki József utazásai 1759–1761.) Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mutatót a magyarázó jegyzetekkel írta Tolnai Gábor. A kéziratban lévő útinaplónak a sajtó alá rendező készítette betűhű másolatát mai helyesírásra átdolgozta Végh Ferenc. Bp. 1987. 224.
24. Uo. 225.
25. Tolnai Gábor, *Tanulmányok*. Bp. 1970. 394.
26. F. Csanak Dóra, *Két korszak határán*. Teleki József, a hagyományörző és a felvilágosult gondolkodó. Bp. 1983. 105.
27. *Egy erdélyi gróf a felvilágosult Európában*, 59.
28. *Napló*, 53–54.
29. Jelitai József, *i. m.* 194.
30. Tolnai Gábor, *i. m.* 393.

A 21. lapon szereplő Epikharmosz-idézet olvasata és azonosítása megoldásában Olajos Teréz, W. Salgó Ágnes és Szádeczky Kardoss Samu volt segítségünkre.

Album amicorum

[1.] *Seneca.* Omnia tempestive gratiam habent,
Post multa Virtus opera, laxari solet.

haec pauca, cum abiret, ut suae
amicitiae perpetuum relinque-
ret monumentum, adgnato
posuit, adgnatus.

S. R. I. Comes Adamus Teleki de
Szék

Basiliae. 26. Maji
1760.

[2.] *Fide, cui? vide.*

Les Amis de l heure présente
ont la nature du melon
jl en faus bien gouter cinquante
avant que d'en trouver un bon.

A Monsieur le Comte Teleki
Godefroid Ant Decoré
Medicinae Doctor

A Leide Le 10 9bre 1762.

[3.] Ante leves ergo pascentur in aethere Cervi,
Et freta destituent nudos in littore pisces;
Ante perraratis amborum finibus exsul
Aut Ararim Parthus bibet. aut Germania Tigrim
Quam nostro Illius labatur pectore vultus.

Virgilius.

J. du Voisin, Legato
Batavorum a' Sacris.
Auguste Michel Varnier

Parisiis
die 29. April. Mensis
1763.

[4.] Ich bin nur einmal Freund
Ich kan nicht Falschheit treiben
Deß Freund ich einmal bin
Deß will ich stets verbleiben.

So oft sie diese Zeilen erblicken so
erinneren sie sich, Hochgebohrner
Graf, obgleich in denen entfernesten
Gegenden eines aufrichtigsten
Freunds und Diener der sich nent
Hieronimus von Salis
Auß Graubündten

Basel den 20. Maj 1761.

[5.]

Ps. CXI.

DEUM colere ex Animoque Vereri
Vivendi recte fons et Sapientia prima est.
Hanc cunctos qui dirigit actus
Ad metam, vere sapit: hunc ventura nepotum
Semper dicent secla beatum.

Illustrissimo S. R. I. Comiti
Teleki ex omnigena Virtute
et doctrina Spectatissimo, cum
voto perennis fortunae, in perpetu-
am suae Venerationis tesseram, et
ut memoriam sui commendaret, grato
et sincero adscribebat animo
A. Clarion Ecclesiae Gallo-Belgicae Pastor

Ex Buchanani Psalmo
Davidis Paraphrasis Poëticus
Ultrajecti die 14. Augusti
1762.

[6.] Sic cum transierint mei
Nullo cum strepitu dies
Plebejus moriar Senex
At illi gravis mors incubat,
Qui notus nimis omnibus
Ignotus moritur sibi. Seneca.

Dum haec, quae abiturus scripsi,
absentis verba legeris, meminisse
te jubeo Agnati, Amicique Tui
non fucati Josephi C. Teleki de
Szék

Basileae d. 25° Maij
1760.

[7.] Philosophantur pauci

Haec apposuit ut
sui memoriam
commendaret Nobilissimo
hujus Albi Possessori
Allomand Philosophiae Professor Ordinarius

Leidae 12
Nov. 1762.

[8.] Invité par Monsieur le Comte S. Teleki, à placer ici mon Nom,
Je souscris à ses volontés, dans l'esperance que, lors que de retour dans
sa patrie, il jettera quelquesfois les yeux sur ce temoin de ses Voyages,
Il pensera qu'il n'a trouvé dans aucunlieu du Monde, Personne qui
lui fut plus respectereusement attaché que son très humble & très obeis-
sant servileur

Clairaut

Paris 28e Avril 1763.

- [9.] Honos alit artes, omnesque incenduntur ad studia gloria, jacent-
que ea semper, quae apud quosque improbantur.

Cicero.

Illustrissimo S. I. R. Comiti, Teleki sui
memoriam commendat
David Ruhnkenius,
Historiarum et Eloquentiae Professor

Lugduni Batavorum.

d. 14 Novembris

1762.

- [10.] Summum crede nefas animam praeferre pudori
et propter vitam vivendi perdere causas.

De litteris et litterarum amicis ubique
inter peregrinandum optime merito,
ortus splendore nec non omnis generis
cognitionum suppellectili ornatissimo
comiti de Teleki aeternum venerationis
et observantiae monumentum offerebat
J. S. Patert San-Germanensis Bibliothecae
praefectus. 1° Maij 1763.

- [11.] Vive memor Lethi.

Illustrissimo albi huius Possessori, S. R. I. Comiti,
Fautori ac Amico suo honoratissimo Musis Raura-
cis valedicenti pauca haecce in venerationis haud
fucatae tesseram apposuit, omnigenam felicitatem
inprimis vero post reditum in patriam fortune praecla-
ris meritis condignam sincere IPSI apprecatus
Jacobus Christophorus Ramspeck Philosophiae et Me-
dicinae Doctor et Professor Publicus Ordinarius, Aca-
demiae hoc tempore Rector.

Basileae die 18. Julii 1761.

- [12.] *Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν
ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν.*

Illustrissimo S. R. I. Comiti Teleki verae
nobilitatis decoribus, doctrinae multiplicis
virtutumque splendore insigni memoriam ami-
citiæ suae venerabundus commendat
Tiberius Hemsterhuis

Lugduni Batavorum
d. IX. Novembris
CIC IO CCLXII.

- [13.] *Est animi medicina Philosophia, cujus auxilium non, ut in cor-
poris morbis, petandum est foris; omnibusque opibus viribusque,
ut nosmet ipsi nobis mederi possimus, elaborandum est.*

CICERO.

Perillustri S. R. I. Comiti Teleki,
mentis dotibus ac vera eruditione
non minus, quam Generis nobilitate
splendido, sui memoriam venerabun-
dus commendat

Joannes Lulofs

Astronomiae, Matheseos & Philosophiae Professor in
Academia Lugduno-batava, Fluviorumque Hollandiae
ac Westfrisiae Inspector Generalis

Lugduni Batavorum
IX Novembris
MDCCLXII

[14.] Virtutis pretium in ipsa et recte facti merces est fecisse.

Paucula haec Illustrissimo Domino
S. R. I. Comiti, Albi Hujus Possessori,
in perpetuae venerationis testimonium
apposuit

Daniel Bernoulli, Academiae Basiliensis Professor Or-
dinarius, Academiae Imperialis Petropolitanae Profes-
sor Honoratus Academiarum Parisiensis Londinensis
et Berolinensis Socius

Dabam Basileae
ad diem 14 Julij 1761.

[15.] Dilectissimo ac nobilissimo Comiti Teleki obsequium, in hocce
albo, consecrare voluit Josephus Hieronimus De la lande acade-
miae regiae scientiarum parisiense socius, regius librorum Censor,
et in regio franciae Collegio matheseos professor.
die 3. martii 1763

De la Lande

[16.] Pulchrum eminere est inter illustres Viros
Consulere Patriae, parcere afflictis, fera
Caede abstinere, tempus atque irae dare,
Orbi quietem, saeculo pacem suo,
Haec summa Virtus, petitur hac Coelum Via.

Pauca haecce Illustrissimo Domino S. R. I. Comiti,
Albi hujus Possessori, cum sui commendatione, voto-
que omnigenae felicitatis, in venerationis optime meri-
tae testimonium apposuit,

Johannes Rodolphus Thurnisius, Iuris Utriusque Doc-
tor Pandectarum et Juris Canonici Professor Publicus
Reipublicae Synodicus

dabam Basileae
d. 14°. julii 1761

[17.] Conscientia virtuti satis amplum theatrum est.

Illustrissimo albi hujus
possessori sui memoriam
commendaturus et in per-
petuum suae erga illum vene-
rationis testimonium haec
apposuit

Johannes Fridericus Herbster, Serenissimi
Marchionis Bada-Durlac a Consiliis aulicus
et Tabularii Praefectus.

Basileae 20. Julii
1761.

[18.] Hic murus aheneus esto, nil conscire sibi
nulla pallescere culpa

Illustrissimo S. R. I. Comiti de
Tellecky ab itum ab academia nostra
paranti et sui memoriam commendare
et amicitiae haut vulgaris monumentum
extare voluit

Johannes Rudolphus Iselius Iuris Vtriusque Doctor
ac Juris Publici Professor, Serenissimi Domini Bada
Durlac, a Consiliis aulicus Academiarum Regium
Scientiarum Berolinensis et Nancaj ut et Arcodan.
et Cortonsis Socius rector

Basileae ante diem X Kalendas augustales
CIO IO CCLXI.

[19.] Vita sine literis mors est.

Illustrissimo Comiti
memoriam sui ut com-
mendaret, haec adjecit
Johannes-Daniel Schoepflinus,
Historiographus Regius.

Argentorati
d. 29. Julii
MDCCLXI

[20.] O fortunatum! DOMINI qui Scriptus in Albo
Vitae, perpetuo saturabitur Arbore Vitae.

Illustrissimo S. R. I. Comiti
TELEKI, doctrin et virtuti-
bus Nobilissimo; cum voto
florentissimae omnis generis,
perennisque fortunae ac felici-
tatis memoriae ergo apposui
Albertus Voget
Sacro Sanctae Theologiae Doctor et Professor

Trajecti ad Rhenum
Postridiae Kalendarum Augustalium CIO IO CCLXII.

[21.] Nisi utile est quod facimus stulta est gloria Phaedrus

Pauca haec illustriss. albi hujus Possessori
Samueli S. R. I. Comiti Teleki in summae
Venerationis testimonium cum voto omnigenae
prosperitatis suique commendatione apposuit
Johannes Bernoulli Matheseos Professor Publicus Or-
dinarius

Basileae ad diem 17 Julii
1761.

[22.] Vitanda est improba Siren desidia.

Illustrissimo Comiti &
ex multis virtutibus atque
eruditione commendatissime
memoriae causa adscripsit
Petrus Wesseling

Traiecti ad Rhenum
Kalendis Augusti CIO IO CCLXII.

[23.] Si Deus pro nobis, quis contra nos?

Illustrissimo S. R. I. Comiti
doctrina et virtutibus con-
spicuo, sui memoriam com-
mendaturus, in perpe-
tuae venerationis testimonium,
haec adscripsit
Gisbertus Bonnet Sacro Sanctae Theologiae
Doctor & Professor

Trajecti ad Rhenum
d. 3. Augusti 1762.

[24.] Virtus nulla est, nisi cum frenata Voluntas
Subditur imperio rectae rationis, et omnes
Continet affectus, nostro qui pectore surgunt,
Edomitosque jugo reprimit si quando rebellant.
Et quo majores poscit victoria curas,
Tanto nobilior, tanto magis inclyta Virtus.

C. de Polignac Anti-Lucret.

Paucula haecce Illustrissimo Domino S. R. I.
Comiti albi istius Possessori in sinceræ perpetuae-
que venerationis testimonium, ac ut sui commenda-
ret memoriam, cum omnigenae prosperitatis voto
adsposuit

Ioannes Iacobus d'Annone, Basileae Philosophiae et
Iuris Vtriusque Doctor Societatum Physicorum, Me-
dicorum Basiliensium Socius

dabam Basileae d. 14. Julii
1761.

[25.] Saepe oculi et aures vulgi sunt testes mali

His verbis sui memoriam
illustrissimo Comiti, morum candore,
ingenio, & literis ornatissimo commendare
L. L. voluit
Christophorus Saxius.
Antiquitatum et humaniorum literarum
Professor

Traiecti Batauorum
d. IX. Augusti
CIO IO CC LXII.

[26.] Labore otium meretur; nec ante
quiescendum, quam inertiae crimen
effugeris. Plinius

Illustrissimo Comiti, ingenio,
doctrina, moribus excellentissimo,
sui memoriam commendat,
fortunasque ipsius virtute
dignas precatur
Joannes David Hahn
Medicinae et philosophiae Doctor
& Professor Ordinarius

Trajecti
ad Rhenum
17 $\frac{13}{8}$ 62.

[27.] *مرارة الدنيا لمن عقل*
Amaror mundi est sapientibus.

Illustrissimo S. R. I. Comiti,
ingenio, doctrina, virtutibus splendi-
dis ornatissimo, memoriae ergo
adscript
S. S. Schultens. Theologiae et
Linguarum Orientalium Professor Publicus Ordinarius

Lugduni Batavorum
VIII Novembris MDCCLXII.

[28.] Fortior est, qui se, quam qui fortissima vincit Moneia.

Natalium splendore, ingenio, eru-
ditione et virtutibus ornatissimo,
Illustrissimo Comiti de Telecki
observantiae suae testandae ergo
scripsit
Abrahamus Gronovius

Leidis.
die IV. Novembris
Anno MDCCLXII.

[29.] PERITIORES VETVSTAS FACIT.

Cicero.

Pauca haec perillustri Albi istius Possessori, generis
nobilitate, ingenii excellentia, praeclara optimarum Ar-
tium eruditione, morumque elegantia conspicuo, in per-
petuae observantiae Reverentiaeque documentum ad-
posuit

Fridericus Samuelis Schmidt Serenissimi Principis Mar-
chionis Bada Durlac, Consiliarius Aulicus, Antiquita-
tum in Basiliensi Academia Professor Honorarius

Scripsi Basileae
Rauracorum Die
23 Maij 1763.

[30.] Quod Flacco Varioque fuit summoque Maroni
Maecenas atavis Regibus ortus Eques.
Gentibus et Populis hoc te mihi Prisce Terenti,
Fama fuisse loquax chartaque dicet auus.
Tu facis Ingenium; tu, siquid posse videmur:
Tu das ingenuae jus mihi pigritiae.

Epigramma Martialis 4 lb. 12.

Quod is olim Prisco: nunc vero Illu-
strissimo, Ill. S. R. I. Comitis Samuelis
Teleki de Szék, sui et PRISCI,
et MAECENATIS optimi, Nomini
jure meritoque inscribit:
Joseph Kováts

Vinneae Austr.

20ª Augusti 1763.

[31.] Permittes ipsis expendere Numinibus, quid
Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris;
Nam pro jucundis aptissima quaeque dabunt Dii
Carior est illis homo, quam sibi.

Juvenalis.

Quibus se gratiae perenni Illustrissi-
mi Philothecae hujus Possessoris, Pat-
rone sui ac Moecenatis maximi com-
mendat devotissimus Eximii ejus No-
minis cultor.

Paullus F. Deáki

Trajecti Batavorum

Anno 1762.

Die 28 Julii.

[32.] Nulla vis major Pietate vera est.

L. A. Senec. Ir.

Illustrissimo ac Magnifico S. R. I.
Comiti, Domino ac Patrono suo
optimo, sincero reverentiae
Cultu, ponere voluit, debuit
Ladislaus Kováts, Transilvano Hungarus
Sacrosanctae Theologiae Studiosus.

Lugduni Batavorum,
12. Novembris,
CIC IC CCLXII.

[33.] Virtus, recludens immeritis mori
Coelum, negata tentat iter via:
Coetusque vulgares, et udam
Spernit humum fugiente penna.

Horatius Carmina L. III. od. II.

In momentum devoti animi et
perennaturae aestumationis, adscrip-
sit PATRONO OPTIMO.
Michaël Pap Szathmári Transilvanus
Sacrosanctae Theologiae Studiosus

Trajecti Batavorum
Anno Christi MDCCLXII.
V. ante Kalendas
Sextiles

- [34.] Cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam conformatioque doctrinae; tum illud nescio quid praeclarum et singulare solet exsistere. *Cicero.*

Illustrissimo S. R. I. Comiti Domino Samueli
Telcki, eruditionis, virtutis et non fucatae
pietatis laude florentissimo, eximio suo
Fautori et Amico ad cineres colendo, cum
Voto pio valedicturus adscribebat Jacobus
Christophorus Beckius, Sacro Sanctae Theologiae Doc-
tor et Professor Publicus Academiae Bibliothecarius,
et Instituti Freyio-grynaeani Lector

Basileae d. 19 Julii
1761.

- [35.] ἀρχὴν ἀπάντων καὶ τέλος πρὸς οὐ Θεοῦ

Illustrissimo Comiti TELEKI
cum testificatione obsequii
sui, et voto cumulatissimae fe-
licitatis adscr.

Johannes Rudolphus Zuingerus, Philosophiae et Medi-
cinae Doctor Practicae Professor

Basileae
D. 19. Julii
1761.

- [36.] Non est studendum, ut aliis plus scire,
sed ut melius innocentiusque vivere possimus. Cas.

Illustrissimo atque Celsissimo
S. R. I. Comiti, Domino Samueli Teleki dulce erat pau-
cula haec scribere et cum sincera appreciatione felicitati
perenni se se commendare.

Fridericus Zuinger Medicinae Doctor et Professor

Basileae d. 20. Julii 1761.

[37.] Horatius Epist. L. I.
Aut Virtus Nomen inane est,
Aut decus et pretium recte petit experiens Vir.

Illustrissimi Albi hujus Posses-
soris favori dum se commenda-
ret; lubens meritoque adscripsit
Josephus Bodoki Transilvano-Hungarus
Sacrae Theologiae Studiosus

Trajecti Batavorum
VIII Kalendas Sextiles
MDCCLXII.

[38.] Quid verum atque decens, curo et rogo et omnis in hoc sum:
Condo et compono quae mox depromere possim.
Ac ne forte roges, quo me duce, quo Lare tuter:
NULLIUS addictus jurare in verba MAGISTRI,
Quo me cunque rapit tempestas, deferor hospes.

His verbis, sui memoriam
Illustrissimo Comiti, ea
qua par est reverentia, com-
mendare Voluit.
Johannes Fredericus Hennert Berolinensis
Membrum Societatis Scien-
tiarum Batavo-Harlemensis

Lugduni Batavorum.
11. 9bris 1762.

[39.] Lucem redde TUAE Patriae;
Instar veris enim vultus ubi TUUS
Affulsit, populo gratior it dies
Et soles melius nitent.

Horatius IV, 5, 5, sqq.

Vox, et vota sunt haec bonorum omnium
Patriae Civium, et TVI Illustrissime Comes
Nominis Eximii, Cultoris perpetui, in Patri-
am per Gallias redire meditantis,
Alexii Kendeffi de Malom-Viz,
Transsilvania-Hungari.

Trajecti ad Rhenum, 1761

Die 22^a Decembris.

[40.] Integer vitae scelerisque purus
Non eget Mauri iaculis neque arcu
Nec venenatis gravida sagittis

Fusce, pharetra: Horatius L. I. carm. ode 22.

Ita volente, imo benigne ju-
bente illustrissimo S. R. I. Comite
pauca haec in perpetuae obser-
vantiae reverentiaeque documen-
tum apposuit
illustrissimi nominis
devotissimus cultor
I. Bernoulli I. F. I. N. I. U. C.

Basileae d. 23. maji

1763.

[41.] Permitte Diuis Cetera!

Horatianum hoc, optimum in dubiis
Rebus solatium, Homineque Christiano
dignum quam maxime, Illustrissimo
ac Magnif. Domino Samueli
S. R. I. Comiti Teleki de Szék.
Patrono ac Mecoenati Suauissimo
deuota mente offert. Humilimus Cliens.
Simeon Lukáts Borosnyai

Traiecti ad Rhenum

ad diem 16. Nouembris MDCCLXI.

- [42.] Plato, tum denique fore beatas Respublicas putavit; si aut docti, et sapientes, eas regere coepissent; aut qui regerent; omne suum studium, in doctrina et sapientia collocassent.

Cicero, L. I. ad Qu. Fr. Ep. 1.

Haec, devota sinceritas, in
Illustrissimum S. R. I. Comitem,
ex officio, apposuisse fecit,
Amplissimi Nominis, et honoris deditissimum
Andream Kármán

Basileae 1760. d. 23. Julii.

- [43.] Cui nihil ad augendum fastigium superest, hoc uno modo crescere potest, si se ipse submittat, securus magnitudinis suae.

Plinius in Panegyrico ad Trajanum.

Hanc tabulam votivam, cum voto omnigenae felicitatis, in perpetuae suae additionis, & venerationis tesseram, ita iubente Illustrissimo S. R. I. Comite, grata mente suspendit
Josephus Kármán.

Basileae. CIO IO CCLXI.

d. 23. Julii.

- [44.] Bene speremus hominum enim vestigia conspicio.

Arestip. apud Vitruv. Praef. li. 6.

Cum ingenita sit tibi, Comes Illustrissime veri videndi atque indagandi Cupiditas insatiabilis; Nomina fontium ex quibus Puras aquas et vera viatica (quae etiam e naufragio vina possem enatare) hausisti; in hocce Libello Delineari voluisti; at quid Nomen Meum Mortale, inter nomina Divorum? quid inter fluminum scaturigines fons exiguus nisi quod ex eo situ et ex illis Manandus est Amor in te et Perenne tui Desiderium. Hoc

in perpetuae venerationis et summae observantiae testimonium, Comes Illus. S. I. R. adscripsit faustum semper et idem in inquisitione veri studium (Coetera Deus Providebit) toto animo precatus

Jacobus Rousselot Geographus Regius
Et Matheseos Professor

Dabam Lutetiae Parisiorum

Die 17^a Awril. 1763.

[45.] Justum & tenacem propositi Virum,
Non Civium ardor prava iubentium,
Non vultus instantis Tiranni

Mente quatit solida.

Horatius.

Ita volente imo benigne jubente
Illustrissimo Domino S. R. I. Comite,
hocce devoti animi & obsequii
sui documentum, ea qua
par est animi demissione ad Calcem
appendere voluit
Illustrissimi Nominis
perpetuus Cultor
Daniel Héczei

Basileae

23. Julii

1761.

FÜGGELÉK

I. Teleki Sámuel úti levelei*

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (I.)

Bázel, 1760. jan. 25., magyar

Kolozsvár, Állami lt. Teleki cs. kendilónai lt. (a későbbiekben Kendilónai lt.); MTAK Mf. A 1486. (a továbbiakban Mf. A 1486.)

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

Bázel, 1760. jún. 19., magyar

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

Bázel, 1760. júl. 21., magyar

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Kiad.: Deé Nagy Anikó, *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*, Bukarest, 1974. 59–61. (a továbbiakban *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*)

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

Bázel, 1760. aug. 15., magyar

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

Bázel, 1760. szept. 13., magyar

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

H. n., (Bázel) 1760. szept. 13., magyar

Kendilónai lt.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1760. okt. 4., magyar

Kolozsvár, Állami lt. Jósika cs. fenesi lt. (a továbbiakban Fenesi lt.)

* Teleki Sándor levelezésének listája Deé Nagy Anikó: *Teleki Sámuel élete és irodalomtörténeti jelentősége*. Doktori értekezés. Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem (1974) című munkájának felhasználásával készült.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

H. n., 1760. okt. 5., magyar

Kendilónai lt.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1760. okt. 17., magyar

Fenesi lt.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1760. nov. 10., magyar

Fenesi lt.

Kiad.: *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*, 62–63.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

Bázel, 1760. dec. 5., magyar

Kendilónai lt.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1760. dec. 20., magyar

Fenesi lt.

Kiad.: *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*, 63–64.

Tsétsi János — Teleki Sámuel

Sárospatak, 1760. dec. 22., latin

Marosvásárhely, Teleki-téka Tq 1580, Ms. 21. (a továbbiakban Teleki-téka)

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

Bázel, 1761. jan. 14., magyar

Kendilónai lt.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1761. jan. 20., magyar

Fenesi lt.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1761. febr. 2., magyar

Fenesi lt.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

H. n., 1761. febr. 18., magyar

Kendilónai lt.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1761. febr. 23., magyar

Fenesi lt.

Lázár János — Teleki Sámuel

H. n., 1761. febr. 28.

Lh. ismeretlen (említi Teleki Sámuel útinaplója)

Teleki Sámuel — Szászki János

Bázel, 1761. márc. 16., latin

Teleki-téka Tf. 1169, Ms. 285.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek

Bázel, 1761. márc. 26., magyar

Fenesi lt.

Teleki Sámuel — Ismeretlen (Freund u. Vetter)

Bázel, 1761. ápr. 15., német

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

H. n., (Bázel) 1761. máj. 17., magyar

Kendilónai lt.

Teleki Sámuel — Ismeretlen (Freund u. Vetter)

Bázel, 1761. máj. 17., német

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Kovásznai Sándor

Utrecht, 1761. szept. 2., magyar

Teleki-téka To 3587

Kiad.: Kovásznai Sándor, *Az ész igaz útján*, Bukarest, 1970, 167-168;

Teleki Sámuel és a Teleki-téka, 64-65.

Teleki Sámuel — Bernoulli, Daniel

Utrecht 1761. szept. 21., latin

Teleki-téka Tf 1169.

Kiad.: Gróf Teleki Sámuel levelezése külföldi matematikusokkal, közli
Gulyás Károly, in *Matematikai és Fizikai Lapok* XXI. 206–207
(a továbbiakban *MatFizL* XXI.)

Teleki Sámuel — Bernoulli, Jean

Utrecht, 1761. szept. 21., latin

Teleki-téka Tf 1169.

Kiad.: *MatFizL* XXI. 194–195.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

Utrecht, 1761. szept. 30., magyar

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Bernoulli, Jean — Teleki Sámuel

Bázel, 1761. okt. 8., francia

Teleki-téka, Tq 1580.

Kiad.: *MatFizL* XXI. 195–196.

Bernoulli, Daniel — Teleki Sámuel

Bázel, 1761. okt. 8., latin

Teleki-téka Tq 1580.

Kiad.: *MatFizL* XXI. 207–210.

Beck, Jacob Christoph — Teleki Sámuel

Utrecht, (?) 1761. 17., latin

Teleki-téka Tq 1580.

Teleki Sámuel — Beck, Jacob Christoph

Utrecht, 1761. okt., latin

Teleki-téka Tf 1169.

Kiad.: Staehelin, Ernst, Die Korrespondenz des Basler Professors Jacob
Christoph Beck 1711–1785, Basel, 1968, 32.

Iselin, Rudolph Johann — Teleki Sámuel

Bázel, 1761. okt., latin

Teleki-téka Tq 1580.

Bod Péter — Teleki Sámuel

Magyarigen, 1761. nov. 16., magyar

Budapest OL P 662. Teleki cs. marosvásárhelyi lt. Teleki Sámuel
osztály

Kiad.: ErdMuz 1907. Új folyam II. 384.

Teleki Sámuel – Beck, Jacob Christoph

Utrecht, 1761. nov. 16.

Teleki-téka Tf 1169.

Kiad.: *Teleki Sámuel és a Teleki-téka*, 66–67.

Iselin, Rudolph Johann — Teleki Sámuel

Bázel, 1761. nov., latin

Teleki-téka Tq 1580.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)

H. n., 1761. dec. 8., magyar

Kendilónai lt.

Teleki Sámuel — Iselin, Rudolph Johann

Utrecht, 1761. dec. 13.

Teleki-téka Tf 1169.

Teleki Sámuel — Ismeretlen (Cher ami)

Utrecht, 1761. dec. 8., francia

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Beck, Jacob Christoph — Teleki Sámuel

Bázel, 1761. dec., latin

Teleki-téka Tq 1580.

Teleki Sámuel — Tsétsi János

H. n., 1761., latin

Teleki-téka Tf 1169.

Teleki Sámuel — Ismeretlen (Freund u. Vetter)

Bázel, 1761. febr. 8., német

Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek
Utrecht, 1762. jan. 20., francia
Fenesi lt.

Teleki Sámuel — Iselin, Rudolph Johann
Utrecht, 1762. jan., latin
Teleki-téka Tf 1169.

Teleki Sámuel — Ismeretlen (Cher ami)
Utrecht, 1762. febr. 12., francia
Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Bernoulli, Jean
Utrecht, 1762. febr. 24., francia
Teleki-téka Tf 1169.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 200.

Bernoulli, Jean — Teleki Sámuel
Bázel, 1762. márc. 22., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 197-198.

Bernoulli, Daniel — Teleki Sámuel
Bázel, 1762. márc. 22., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 211-213.

Teleki Sámuel — Bernoulli, Daniel
Utrecht, 1762. márc., latin
Teleki-téka Tf 1169.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 210-211.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek
Utrecht, 1762. ápr. 19., francia
Fenesi lt.

Iselin, Rudolph Johann — Teleki Sámuel
Bázel, 1762. ápr. 22., latin
Teleki-téka Tq 1580.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (I.)
Utrecht, 1762. máj. 20., magyar
Kendilónai lt.; Mf. 1486

Teleki Sámuel — Ismeretlen
Utrecht, 1762. máj. 20., francia
Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Tsétsi János
Utrecht, 1762. máj. 10., latin
Teleki-téka Tf 1169.

Bernoulli, Jean — Teleki Sámuel
Bázel, 1762. aug. 10., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 198–199.

Bernoulli, Daniel — Teleki Sámuel
Bázel, 1762. aug. 10., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 213–214.

Beck, Jacob Christoph — Teleki Sámuel
Bázel, 1762. aug. 10., latin
Teleki-téka Tq 1580.

Teleki Sámuel — Kendeffi Elek
Leiden, 1762. aug. 21., francia
Fenesi lt.

A. Clairon — Teleki Sámuel
Utrecht, 1762. szept. 1., francia
Teleki-téka Tq 1580.

A. Clairon — Teleki Sámuel
Utrecht, 1762. szept. 15., francia
Teleki-téka Tq 1580.

Teleki Sámuel — Ismeretlen (Monsieur)
Párizs, 1762. dec. 4., francia
Kendilónai lt.; Mf. A 1486.

Teleki Sámuel — Teleki Ádám (II.)
Párizs, 1762. dec. 14., magyar
Kendilónai lt.

Borosnyai Lukács Simon — Teleki Sámuel
Trimstein, 1761-62. (3 db.)
Lh.: ismeretlen (említi Teleki Sámuel útinaplója, LXIV.)

Bernoulli, Jean — Teleki Sámuel
Bázel, 1763. jan. 11., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 199.

Bernoulli, Daniel — Teleki Sámuel
Bázel, 1763. jan. 14., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 214-216.

Simon János, désfalvi — Teleki Sámuel
H. n., 1763. jan. 19.
Lh.: ismeretlen (említi Teleki Sámuel útinaplója, LI.)

Ch. M. de la Condamine — Teleki Sámuel
Párizs, 1763. ápr. 30., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 221.

Teleki Sámuel — Jean Jacques Duvoisin
Párizs, 1763. okt. 27., francia
Teleki-téka Tq 1580.

Teleki Sámuel — Teleki László
Bécs, 1763. okt. 22., francia
Kendilónai lt.

Petrus Wesseling — Teleki Sámuel
Utrecht, 1763. okt., latin
Teleki-téka Tq 1580.

Alexis-Claude Clairaut -- Teleki Sámuel
Párizs, 1763. dec. 12., francia
Teleki-téka Tq 1580.
Kiad.: *MatFizL* XXI. 220–221.

Jean Jacques Duvoisin — Teleki Sámuel
Párizs, 1763. dec. 27., francia
Teleki-téka Tq 1580.

Jacobus Rousselot — Teleki Sámuel
Párizs, 1763. dec., francia
Teleki-téka Tq 1580.

II. Dokumentum

N É H A I

UDVARI CANCELLARIUS

GRÓF SZÉKI

TELEKI SÁMUEL

UR Ö EXCELLENTIÁJA'

EMLÉKEZETÉNEK TISZTELETÉRE,

Kolo'svárt, N. Enyeden, M: Vászár-

helyen, Udvarhelyen, és Zi-

lahon tartatott

HALOTTI BESZÉDEK,

EGY RÖVID PROLOGUSSAL

EGYÜTT.

K O L O ' S V Á R O N .

Nyomtattatott a' Ref. Kollégyom' betűivel 1825.

— Ez után az ifjú Gróf az érde-
mekkel koszoruzott néhai N. Enyedi Tudós
Professor *Kováts József*ben magának lelki ki-
mivelésére egy hasznos útműtató vezért szem-
lélvén — ki sokaknak ellenzések mellett-is ke-
resztül törvén az akadályokon, született nyelv-
vén kívül egyet sem tudván, 19 esztendő kora-
rában az 1759^{dik} esztendőben Felsőleges Mária
Thérésia Császárnétól nyert kegyelmes en-
gedelemmel 'a' néhai Korona-örző Gróf *Teleki
József*, K. Biztos Gróf *Teleki Ádám*' társasá-
gokban, elébb-is a' Helvétziai akkor virágzó
Tudós *Bdseli* Universitásra útoz, 's ottan a'
Deák, Német, és Francia nyelveknek tanulá-
sokat a' Grammaticán kezdvén, nem csak hogy
két esztendők' lesolyta alatt ezen nyelveken
mint született nyelvén olvas, és ír, de ezen
kívül a' Mathesisben, Természeti tudományok-
ban, Historiában, a' Törvényeket, és Vallást
tárgyazó tudományokban igen szép előmenet-
elt tett. Társalkodott a' nagy *Iseliussal*, a'
Mathesis' tündöklő csillagival *Bernulliákkal*,
és *Beekkel*, kik mint tulajdon fiaikat atyai

szeretettel szerették. — Hazámnak nagy reménységű Fiai! bámúljátok, és kövessétek ebben a' nagy TELEKI SAMUELT. a' kik formálattásokban még hijjánosságot éreznétek, ne csüggedjetekek-el, buzdítson, és bátorítson titeket ezen nagy Férjfiúnak példája. — Nem elégedvén-meg a' nagyra született Ifiú a' Helvétziában gyűjtött kincsekkel, Hollándaiba megyen, 's az akkor nevezetes *Trajectumi* Univerzitéáson folytatja tanulását, az akkor ottan nagy hírü, 's ily' tanítványhoz méltó tudós Professorokat, Wesselinget, Saxot, és Hahnt halgatta, 's vélek szoros barátsági egyben-kötetésben élt. A' Tudós Wesseling' javaslasára *Janus Pannonius'* poétai munkáit, melyek a' többszöri kiadások által hibákkal telyesek vóltanak, nagy költséggel minden-felől egyben-gyűjtött 13 külömbözö kiadásokból, és egy kéz-írásból megjobbitotta, 's több, mint 70 addig világot nem látott Epigrammákkal gazdagította. Bajos megítélni, hogy ezen tudós Tanítók tartozzanak-é több háládatossággal Tanítványoknak, vagy a' Tanítvány Tanítóinak, az köszönhetete ezeknek a' töllek vett tudományokat, ezek pedig azon nagy dicsősséget, hogy ily' nagy Férjfiú' kimivelésében eszközök lehettek. — Hollándaiban múlatása alatt már annyira nevedett a' nagy reménységű

Ifiúnak a' tudományok aránt való szeretete, hogy itten vetette-meg fundamentomát a' későbbre nagyra nevedett, és köz-jóra szentelt drága könyv-tárának.

Hollandiából Pári'sba utazván, itten magát a' Mathesisben, 's nevezetesen az Astronomiában tökéletesítette, az abban halhatatlan nevet nyert *Clairott'*, *Condamine'*, és *Lælande'* útmutatásokkal. A' Pári'si Könyv-tárokat szorgalmason használta. *XVI^{dik}* Lajosnak akkori Cs. Kir. Követ, későbbre nagy Minister *Kaunitz*tól bémutatattott, 's ennek szeretetét annyira megnyerte, hogy Felséges Udvarának különösön ajánlotta. — Tudományos útjában gyűjtött gazdag kincsekkel megterhelve haza indulván, Bécsbe megállapodott, ottan Gróf *Teleki Jó'sef*, és *Adám* úti-társaival Felséges Mária Thérésianak bémutatattván, megkülönböztetett kegyességgel fogadtattak. — A' méjj hélátasu Császárné egyszerre ki-látta a' nagy reménységű 3. Ifiakban az Uralkodó Széknek, és hazának három emelkedő oszlopot, 's különös audentiára parancsolá őket.

Graf Samuel Teleki

NÉVMUTATÓ

(Névmutatónk csak az album bejegyzőinek nevét és adatait tartalmazza Teleki Sámuel, illetve Teleki József útinaplójának a beíró személyére vonatkozó megjegyzéseivel.)

Allamand, Jean Nicolas Sébastien (*Allomand*), (1713–1787) — 1742-től a fizika tanára Leidenben. — 19

Annone, Johann Jakob (*Io. Iacobus d'Annonae*), (1728–1804) — Bázeli fizikatanár, író. (TS, 51.) „—ki is igen derék ember”. — 25

Beck, Jacob Christoph (*Christophorus Beckius*), (1711–1785) — A történelem, illetve a teológia tanára Bázelen, az egyetemi könyvtár őre. (TS, 43., 45.) „—A bibliothecarius lévén tiszteletes professor Beckius uram, igen gyakran elvitt az bibliothecában és sokszor csak az én barátságomért elment és ottan órát töltött én velem. Ennek a Beckius uramnak az maga házánál is igen szép és nagy bibliotheca vagyon a magáén kívül, tudni illik az néhai professor Frey uramé...” „—...Ez az professor Beckius uram igen drága jó ember, nagy theologus, nagy historicus, mind in historia civili, mind in historia ecclesiastica, az orientalis nyelvekben is tanult ember. Sincerus ember és igen nagy örömmel kíván minden emberséges embernek szolgálni. Az magyarokat különösen szereti és sok jóval is vagyon hozzájuk és elmondhatom, hogy apjok az magyar déákoknak Baselben. Hozzám igen nagy szívességet és szeretetet mutatott, sokszor maga is eljött hozzám; kellemetes beszédű ember és olyan, a kinek az beszédjéből is eleget lehet tanulni, in historia litteraria is nagy cognitioja vagyon. Az collegiumaiban igen tisztán, értelmesen és szép renddel tanít és nagyon kívánta az én tanulásoimat promoveálni mindenképpen, és sokat köszönök ezen drága jó tanítómnak.” — 30, 38, 39, 41

Bernoulli, Daniel (1700–1872) — A matematika, fizika, orvostudomány és botanika tanára Bázelen. Főként hidrosztatikával, hidrodinamikával és akusztikával foglalkozott. A berlini, párizsi akadémia és a Royal Society tagja. Johann Bernoulli bátyja, TS privátkollegiumot is végzett nála. (TS, 47.) „—...minthogy ez a drága ember engemet eleitől fogva szeretett és hozzám nagy szívességet

mutatott s annakelőtte is gyakran hozzája eljártam s maga is én hozzám eljött s megvallom, hogy mindenkor, mikor véle voltam, az discursussából is igen sokat tanultam s nagyon is kívánta az én előmenetelemet az mathesisben segíteni és arra nézve minden velem való beszélgetése mindenkor tanításból állott. Sokszor nyáron által estve kiszokott sétálni menni az Szent Péter Platzra, (mely is a legkiezebb sétáló hely Basileában) hol egyedül, hol pedig az öcscsével és ottan egymásra találván, együtt sétáltunk hol tíz, hol pedig némelykor tizenegy órákorig is és ilyen alkalmatossággal soha egyéb dologról nem beszéllett, hanem szokása szerint mathematicumokat, physicumokat hozott elő és azokról tudományyal beszélgetett és ennél distinctusobb embert az tanításban s beszédben is sohasem hallgattam. Gyönyörűséges szép renddel és igen világosan tanítja a legnehezebb dolgot is.” — 22, 38, 40-42

Bernoulli, Johann (1710-1790) — Az ifjabb e néven, Daniel Bernoulli öccse. Bázelen matematikát tanított, nagy hatással volt TS matematikai érdeklődésének kialakulására. (TS, 46.) „—A kisebbik atyafi Bernoulli János uram pedig az praemiumért dolgozott munkáin kívül könyvet nem írt, hanem az írás helyett használ az tudós világnak szorgalmatos és épületes tanításával. Igaz az, hogy az mathesis Newton és Leibniz után senkitől nagyobb incrementumat nem vett, mint az Bernoulliaktól, tudni illik ezeknek atyjoktól Bernoulli Jánostól és annak testvérétől, Jakabtól és az mostan élő két testvér atyafitól Bernoulli Dánieltől s Jánostól. Én ugyan boldognak tartom magamot, hogy az mathesisben ilyen praceptoraim lehettenek.” — 7, 24, 32, 38, 40-42

Bodoki József (1730-1799) — 1746-tól Kolozsvárt tanult, majd 1758 és 1762 között Hollandiában peregrinált. 1764-től a kolozsvári ref. koll.-ban a keleti nyelvek, a történelem és a régészet tanára. Főleg halotti beszédek maradtak utána. — 31

Bonnet, Gisbertus (1723-1805) — A teológia tanára Utrechtben, Petrus Wesseling veje. — 25

Borosnyai Lukács Simon (1731-1802) — Székelyudvarhelyi majd marosvásárhelyi tanulmányok után a berni egyetem hallgatója, de

Hollandiába is eljutott. 1762-től marosvásárhelyi első pap, több temetési prédikáció szerzője. — 32, 42

Clairaut, Alexis-Claude (1713–1765) — Matematikus, csillagász, a század egyik kiemelkedő tudósa. Részt vett a Föld alakjának meghatározásában, kiszámította a Halley-üstökös visszatérésének időpontját, differenciál egyenletekkel is dolgozott. TS-t a Bernoulli fivérek ajánlották a híres párizsi tudós figyelmébe. — 6, 13, 19, 49

Clarion, A. — Ecclesiae Gallo-Belgicae Pastor — 18, 41

Deáki F(ilep) Pál (1738–1779) — 1748-ban kolozsvári diák, 1761–1762-ben Utrechtben és Leidenben tanul. 1767-től ref. káplán majd lelkész Kolozsvárott. — 28

Decoré, Godefroid Ant. — Leideni orvos, Teleki József 1760 szeptemberében meglátogatta fürdőjét. (TJ, 139.) „—Ez a doktor az úszást tanítja itt; de inkább csak nyerekedik feredőjével, mert az úszást őt s hat leckében igen megtanulja az ember. Csak közönséges kanálisvizet vett bé a kertibe, mely a városon kívül és következésképpen hideg lehetett már ekkor a mulatságért való feredés; de mégis nagyon kommandálta, és ha szavának kellett volna hinni, semmi nem volna hasznosabb az ő feredőjénél.” — 17

Duvoisin, Jean Jacques (*J. du Voisin*), (1726–1780) — Svájci származású protestáns lelkész, a párizsi holland követség papja. Teleki Józsefet ő ismertette meg Rousseau-val, s ugyancsak ő rendezte sajtó alá Teleki *Esprits-Forts* c. művének új kiadását. Mindkét Telekinek hasznos párizsi pártfogója. — 17, 42, 43

Gronovius, Abraham (1695–1775) — Leideni klasszika-filológus, az egyetemi könyvtár vezetője. Teleki József nem volt túlságosan jó véleményvel róla: (TJ, 145.) „—Sokat olvasott ember, de az ideái, amint észrevettem sok diskurzusibul, obszkúrák többire és nincsenek rendben, mint többire az olvasásban életeknek nagyobb idejét töltött tudósokon meg szokott esni, akik tudván, mások mit gondoltanak, magok gondolni éppen nem tanulnak.” — 27

Hahn, Johann David (1729–1784) — Heidelbergi származású; a fizika és a csillagászat tanára Utrechtben. (TS, 74.) „—Professor Hahn uram is tanít physicát, ez is abban igen híres embernek tartatik Hollandiába és Müssenbroeck után másodiknak.” (81.) „—Ez az Hahn uram csak ifjú ember, de igen tanult embernek látszik.” — 7, 26

Héczei Dániel (megh. 1794.) — Cecén született, alsóbb iskolát Nagykőrösön végzett. 1749-től Debrecenben tanult tovább, ahol is 1759-ben senior lett. Hamarosan azután indulhatott peregrinálni, majd hazatérte után Peéren volt ref. lelkész. — 34

Hemsterhuis, Tiberius (1685–1766) — A filozófia és a matematika professzora Leidenben. (TS, 78–79.) „—Innét mentem Hemsterhuisius uramhoz, ki is igen öreg ember; legöregebb professor az ide való hét provinciákban, úgy, hogy senki nálla régibb professor nincsen, mert 1705-ben már Amstelodamban professor volt. Drága jó ember, nagy becsülettel látott, sokat beszéllett velem de re litteraria, az parisi, bécsi, oxoniumi s leydai bibliothecákról. Lambeccius-ról azt mondá: *Fuit admodum prodigus eruditionis suae*. Dicsérte osztán az itt való professor Wesselingius uramot tudományáról, mivel is Franequerában együtt volt professor. Soha még ennél az Hemsterhuisnél szebb s jobb déákkal nem beszéllettem; valósággal ki lehetne nyomtatni a discursusát pro specimine elegantiae latini sermonis; az kik ösmerik a tudnak hozzá, azt mondják felölle, hogy capax volna görögül is olyan szépen és olyan prompte beszélni, mint déákul, olyan nagy görög.” — 21

Hennert, Johannes Fredericus — 31

Herbster, Johann Friedrich (*Jo. Frid. Herbster*) — A bádeni örgróf tanácsosa és egyben levéltárosa. (TS, 37.) „—Igen derék és tudós ember, kiváltképpen in historia medii aevi, jure civili et publico és igen derék antiquarius is. Sokat járt Olaszországban s Rómában is mulatott; itten is nagy becsületben tartatik az tudós emberek között.” — 29

Iselin-Louvis, Johann Rudolf (*Joh. Rudolphus Iselius*), (1705–1779)
— Jogászprofesszor Bazelben, a Basler Zeitung szerkesztője, több
külföldi akadémia tagja. (TS, 17.) „—Ezen professor Isellius uram
igen sokat olvasott tudós ember, nagy bibliothecája is vagyon, de a
tanításban homályos, külömben igen szorgalmatosan tanított pri-
vatum collegiumain, publice pedig egyszer sem tanított. Ez az
professor Isellius uram igen nagy influentiájú ember, az itt való fő-
emberek előtt is nagy respectussa vagyon; az universitas dolgában
is a mit akar véghez tudja vinni.” — 29, 38–40

Kármán András — A Losoncon harminc évig működő református tanár,
az Utrechtet és Leident ugyancsak megjárta Kármán András fia. —
11, 39

Kármán József (1738–1795) — Az író Kármán József apja. Losonci,
pozsonyi és debreceni tanulmányok után Ráday Gedeon támoga-
tásával 1760 és 1763 között peregrinált. Hazatérte után Losoncon
lett pap, 1794-től superintendens. Temetési beszédek, könyörgések,
több fordítás és katekizmus szerzője. — 39

Kendeffi Elek (1740–1783) — Kolozsvári tanulmányok után TS-sel egy-
idejűleg, s közel azonos útvonalon peregrinál. Hazatérve hunyadi
főispán főkormányszéki tanácsos. Latin s magyar nyelvű munkái
maradtak fenn. — 32, 35–37, 40–41

Kováts József (1732–1795) — Marosvásárhelyi tanulmányokat követően
TS kísérőjeként vesz részt a peregrinációban. 1763-tól székelyud-
varhelyi tanár, majd 1767-től az enyedi kollégium matematika ta-
nára. Halotti beszédek szerzője. — 28

Kováts László — 1748. máj. 10-én iratkozott az enyedi kollégium
tagjai közé. TS először Utrechtben találkozott vele, ahova is Kováts
Leidenből ment át várost nézni Kovásznai Sándorral. — 29

Lalande, Joseph-Jérôme Le François de (*De la Lande*), (1732–1807) —
Francia csillagász. — 22

Lulofs, Joannes — Leidenben a csillagászat és a matematika tanára. —
21

Patert, J. S. — Benedekrendi könyvtáros Párizsban. (TS, 102.) „—Az bibliothecarius *Dom. Pater* igen jó emberem, derék tudós és emberséges ember.” — 20

Ramspeck, Jacob Christoph (1722–1797) — Orvos, botanikus, a matematika és az ékesszólás professzora Bázelen. TS ottjártakor, 1761-ben választották meg rektorrá. (TS, 35–36.) „—Csak meg kell vallani, hogy ha rend szerint nem következett volna, bizony érdemire nézve rectornak nem tették volna, mert Franciaországból is igen sok szelet hozott, szereti a világot, a veres köntöst és a paszamántos kalapot etc. viselni; a tánczot s az vadászatot is nem kerüli a hol módgya lehet. Nékem a szomszédomba van szállva doctor Hess uramnál. Sokat jön hozzám s én is hozzája, jó időt töltünk beszélgetve egymással, de keveset tanulunk egymástól.” — 20

Rousselot, Jacobus — Párizsi matematikus és geográfus, TS asztrológiát tanul tőle, Lalande ajánlása nyomán. — 34, 43

Ruhnken, David (*Ruhnkenius*), (1723–1798) — Leidenben az ékesszólás és a történelem professzora. — 20

Salis, Hieronimus von — Churból származó diák Bázelen, Teleki József szűkebb baráti köréhez tartozott. — 18

Saxe, Christophorus (*Christophorus Sazius*), (1714–1806) — Régész és irodalomtanár Utrechtben. (TS, 82.) „—6-a Augusti voltam professor Saxe uramnál is, ki is tudós embernek, de kivált nagy antiquariusnak tartatik. Szintén másfél óráig mulattam nálla, sokat discúrált s igen szépen az tudományokról; igen nyájas ember. Megajándékozott engemet két kis munkácskájával.” Éppen ekkor vádolták meg plágiummal. — 7, 26

Schmidt de Rossan, Friedrich Samuel (1737–1796) — A berni könyvtár vezetője, teológus majd régész. 1762-ben bázeli professzor, később a bádeni örgróf könyvtárosa. (TS, 105.) „—Az a híres bernai ifjú tudós ember, Schmidt uram, nagy antiquarius és a ki annyi praemiumat nyert el tudós dissertatioival sok tudós societasoktól,

sok academiáknak membruma, nem régiben baseli civisnek és egyzersmind extraordinarius és honorarius professornak recipiáltván, mostan Baselban lakik s megtudván ideérkezésemet elébb, mint sem én itt létét, kívánt velem megösmerkedni s hozzám eljött. Én is azután voltam nálla. Szép antiqua cabinetja vagyon s régi-pénn collectioja. Igen ifjú ember, alig vagyon 26 esztendő. Sokszor volt nállam egyszer-másszor, és én is nálla.” — 27

Schöpflin, Johann Daniel (*Jo. Daniel Schoepflinus*), (1694–1771) — Strassbourgi történészprofesszor, tudósként és pedagógusként egyaránt kiemelkedő rangú. TS többször is találkozott vele, meglátogatta híres könyvgyűjteményét, róla még azt is feljegyzí hogy beírt Stambuchjába. (TS, 30–31.) „—4-ta Septembris voltam strassburgumi professor Schöpflin uram látogatására, ki is igen tudós, derék ember, nagy ember kiváltképpen az historiában, signanter pedig in historia medii aevi, est etiam historicus regis Galliarum.” — 9, 24

Schultens, J. G. (*S. S. Schultens*), (1716–1778) — 1742-től a keleti nyelvek tanára Leidenben. (TS, 79.) „—Osztán mentem az collegiumban professor Schultens uramhoz, ki is igen emberséges ember, ifjú ember. Ezzel németül beszéltem. Azt mondják, hogy jó zsidó, jó arabs, jó persa, jó syrus, jó török, annyira, hogyha midőn az ordoknak valami napkeleti nyelven írott levelek érkezik, azt mindenkor ehez a Schultenshez küldik és ő szokta fordítani s megmagyarázni belga nyelven.” — 27

Szathmári Pap Mihály (1737–1812) — Kolozsvárott végezte iskoláit, ahol 1756 és 1760 között a kollégium könyvtárosa volt. 1760-tól Genfben, Utrechtben és Leidenben látogatta az akadémiákat. 1765-től lelkész, majd 1767-től a kolozsvári kollégium teológia tanára. Régiséggyűjtő, a keleti nyelvekben járatos. Főként halotti beszédei maradtak fenn. — 29

Teleki Ádám (1740–1792) — Dobokai főispán, kővárvidéki főkapitány, Teleki József útitársa egy ideig peregrinációján. A *Cid* magyarra fordítója. TS levelezésben áll vele külföldi tanulmányaik során. — 10, 17, 35–39, 41–42

Teleki József (1738–1796) — Teleki Sámuel unokatestvére. Békési és ugoctsi főispán. Koronaőr. Peregrinációs naplója, illetve komoly európai visszhangot kiváltó *Essai sur la foiblesse des esprits-forts* c. vitairata jelzi írói és gondolkodói kvalitásait. — 5, 9–14, 19

Thurneysen, Johann Rudolf (*Joh. Rod. Thurnisius*), (1716–1774) — Bázeli jogtanár, TS odaérkezésekor az egyetem rektora. (TS, 34.) „—... igen derék és emberséges ember, kinél is az nevemet az academia könyvében béirtam és egy aranyat fizettem.” — 22

Voget, Albertus (1695–1771) — Utrechtben a teológia professzora. (TS, 82.) „—6-a Augusti elmentem theolog. professor Voget uramhoz, a ki is itt leghíresebb az theologiában. Drága jó öreg ember. Néhai szegény püspökünket, nem régiben megholt tiszteletes Szathmári uramot (ki is Groningában tanítványa volt) emlegette, kérdezte s igen nagyon dicsérte; úgy az nagyenyedi theol. professor, tiszteletes Borosnyai uramról is jól emlékezett.” — 24

Wesseling, Petrus (1692–1764) — Utrechti történész, filológus, ő beszélt rá TS-t Janus Pannonius verseinek összegyűjtésére és kiadására. (TS, 74.) „—Itt pedig szorgalmason tanít Wesseling uram históriát és jus publicumot is, a kik kívánják azoknak és ez in eo genere scientiarum legelsőnek tartatik az hollandiai tudósok között.” (81.) „—Wesseling uram már öreg ember, de igen drága jó ember; hogy nálla voltam, sokáig beszélgetett velem s megmutatta Herodotust is, melyet most akar kiadni...” (83.) „—Reggel elmentem 9 órakor professor Wesselingius uramhoz universalis historicára, kinek is volt több száz tanítványánál a házában. Sokan fenn is állottak, sokan az ajtón kívül a pitvarból is hallgatták, a kik a házban bé nem fértének. Soha tudósabb s jobban kidolgozott leczkéket az Wesseling uraméinál nem hallottam. Ugyan tudja a históriát és mindent a világon valami ad illustrationem historiae tartozik.” — 7, 25, 49

Zwinger, Friedrich (*Frid. Zuinger*), (1707–1776) — Bázeli orvosprofesszor, botanikus, a bádeni őgróf háziorvosa. (TS, 36.) „—Megvallom, hogy ennél emberségebb s szelídebb embert nem láttam, mert ez egészen sinceritas és emberség, becsüli maga is az igaz ka-

marán költ emberséges embert. Hozzám igen jó szívet mutatott eleitől fogva, az miolta megösmerkedtem véle.” Szintén gondját viselte a magyar diákoknak. — 30

Zwinger, Johann Rudolf (*Joh. Rudolphus Zuingerus*), (1692–1777) — A logika, anatómia és botanika professzora Bazelben, többször is viselte a rektori méltóságot. (TS, 37.) „—Az öreg professor Zwinger uram is, ki igen híres és nagy ember az medicinában és tiszta emberség... Voltam egy néhányszor nálla és maga is volt én nálam.” — 30

Das album amicorum des Grafen Sámuel Teleki

Zusammenfassung

Seit zwei Jahrhunderten kennt Mitteleuropa die Teleki-Theka, eine Sammlung, die seit Mitte des 18. Jh.s Kanzler Sámuel Teleki mit Fachkenntnis, ansehnlichem materiellem Aufwand systematisch in seinem Schloss in Marosvásárhely/Neumarkt zustandegebracht hat. Den Katalog publizierte er selber Anfang des 19. Jh.s. Die Fachliteratur befasst sich seit Anfang dieses Jahrhunderts mit Telekis Leben, seiner Gelehrten- oder eben Mezänentätigkeit. Es erschienen sein Reisetagebuch, Briefe, Dokumente der Bibliotheksgründung. Unbekannt war bisher sein album amicorum, das im Ungarischer Staatsarchiv in der Sammlung der Familie Teleki vor kurzem auftauchte. Die Signatur ist: P 661, Klasse Sámuel Teleki 1. Treu der Tradition der album-amicorum-Führung von mehreren Jahrhunderten, versahen dieses in jener Zeit schon verbreitetes Peregrinationsdokument an den Stationen seiner vierjährigen Studienreise seine gelehrten Lehrer, Kommilitonen, Bibliothekare mit Empfehlungen. In einem Anhang wird eine Liste seiner Korrespondenz während seiner Peregrination, sein Porträt, bzw. einige Zeilen aus der über ihn gehaltenen Leichenpredigt, die eine Würdigung seiner Auslandsstudien enthalten.

Tartalom

Bevezető	5
Jegyzetek	13
Album amicorum	15
Függelék	35
I. Teleki Sámuel úti levelei	37
II. Dokumentum	46
Névmutató	51
Zusammenfassung	60

Felelős kiadó: Mikola Tibor
A nyomdai munkákat az Európa Alapítvány közreműködésével
a Turda és Társa Kft nyomdája végezte
ISBN 963 481 859 5
ISSN 0238-7948